

دانشگاه بیرجند

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه جغرافیا

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد جغرافیا

موضوع:

**کارکرد شهرهای کوچک در توسعه روستایی (مطالعه موردی:
شهرستان اشنویه)**

استاد راهنما:

دکتر جواد میکانیکی

استاد مشاور:

مهندس مهدی وفایی فرد

نگارنده:

جعفر سجادی

شهریور ماه ۱۳۹۰

چکیده

با فراهم ساختن امکانات و خدمات مورد نیاز در بخش های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره در شهرهای کوچک، این نوع از شهرها با تثبیت جمعیت روستایی و جذب نیروی کار مازاد روستاها، می توانند باعث توسعه حوزه نفوذ روستایی خود شوند و تعادل های فضایی جمعیت و خدمات را در سیستم سلسله مراتب شهری در سطح ملی و ناحیه ای باعث گردند. اشنویه در رده سیزدهم سلسله مراتب شهری استان آذربایجان غربی بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ قرار دارد و دارای کارکرد اقتصادی مبتنی بر فعالیتهای کشاورزی می باشد و ویژگی های شهرهای کوچک به لحاظ کارکرد اقتصادی و تعداد جمعیت برای مشخص کردن اندازه این نوع شهرها را با هم دارا می باشد. روش تحقیق بر اساس اهداف پژوهش، کاربردی و از نوع توصیفی- تحلیلی و از نظر اجرای پژوهش، پیمایشی است و با استفاده از منابع کتابخانه ای و ابزار پرسش نامه برای گردآوری اطلاعات از سطح خانوارهای نمونه انتخابی می باشد. در این پژوهش از مدل مرتبه-اندازه برای مشخص کردن اندازه و توزیع لگاریتمی شهرها در استان آذربایجان غربی به منظور بررسی سلسله مراتب شهری استان استفاده شده است و برای آزمون فرضیات تحقیق و استنباط های آماری مورد نیاز از آزمون آماری کای اسکور (χ^2) استفاده گردیده است. نتایج حاصل از پژوهش در قالب تحلیل آماری وزن بندی گویه های تحقیق نشان می دهد که بانکها و مؤسسات مالی، وجود سردخانه ها و خدمات عرضه شده به ساکنان روستاهای مورد مطالعه در رتبه اول تا سوم قرار دارند اما خدمات بهداشتی، رفاهی و تفریحی در اشنویه از مراجعه اهالی روستاها به مرکز استان و شهرهای همجوار جلوگیری ننموده است. از سوی دیگر خدمات عرضه شده به روستاها در بعد امکانات ارتباطی و مخابراتی، امکانات زیرساختی و خدمات درمانی دامپزشکی از وضعیت مناسبتری در میان سایر عوامل برخوردار می باشد. همچنین اشنویه موجب افزایش باسوادی ساکنان روستاهای مورد مطالعه، دسترسی به وسایل ارتباطی و مخابراتی و تأمین نیازهای بهداشتی و درمانی ساکنان روستاها در سطح محلی شده است.

واژگان کلیدی:

توسعه روستایی، شهرهای کوچک، کارکرد، اشنویه

Abstract

Providing facilities and services required in Different sectors of economic, social, cultural and Etc in the small towns, These cities With the consolidation of the rural population And absorb surplus rural labor force, can make their own rural development of Tributary area, and the balance of space and services be caused in the urban hierarchy are the national and regional levels. Oshnaviyeh is in the class Thirteenth of Urban hierarchy based on the census of 1385 in the West Azarbaijan province And a functioning economy is based on agricultural activities and Features of small towns in terms of function economic and population for Determine of size these cities Together contain. Research based on research objectives, Applied and type descriptive-analytical and implementation of the survey is. And using library resources and questionnaire tools to collect data from sample is households. In this study Has been used of rank-size model for determine size and Logarithmic distribution of cities in West Azarbaijan Province to investigate the urban hierarchy and for test of the hypothesis and statistical inference needed used of chi square test. Results of the study Shows that Banks and financial institutions, Cold storage, and services offered to residents of the villages is ranked first to third but Health Services, Welfare and Recreational in oshnaviyeh, is not prevent the villagers from the province and neighboring towns. On the other hand, the offer services in the communication and telecommunication to rural areas, Infrastructure facilities and Veterinary services, the situation is better in the Among other factors. It also oshnaviyeh increases literacy residents of villages, Access to communications equipment and telecommunications and secure health needs of rural residents in is local levels.

keywords:

Function, small towns, oshnaviyeh, rural development

۱-۱ مقدمه

از نظر جغرافیایی، مطالعه شهر منحصر به محدوده‌ی خود نیست چرا که شهر با روستاهای اطراف خود و شهرهای دیگر ناحیه که در آن تکوین یافته است، پیوند جغرافیایی محکمی دارد و موجب وجود آمدن یکسری تعاملات و مناسبات در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره با حوزه نفوذ روستایی خود می‌گردد. به طور کلی شهرهای ایران چه بزرگ و چه کوچک، می‌توانند در پیرامون خود و به ویژه در روستاهای اطراف خود اثر بگذارند و هر قدر شهر توان بیشتری در هدایت ناحیه داشته باشد، به همان اندازه، منطقه نفوذ وسیعتری خواهد داشت و شعاع پرتوافشان آن در زمینه‌های مالی، حمل و نقل، ارتباطات و سایر خدمات بیشتر می‌گردد. اما بایستی از تمرکز فعالیتها و خدمات در نقاط شهری مشخص جلوگیری نمود. هر چند که با افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی، به ویژه در کشورهای در حال توسعه و محدودیت‌های متعدد در زمینه اشتغال و وضعیت مسکن در شهرهای بزرگ، طرح راهبرد شهرهای کوچک که در رفع مشکلات شهرهای بزرگ از یک طرف و توسعه نواحی روستایی به عنوان بستر فعالیت‌های اقتصادی در سطح محلی از طرف دیگر ارائه شده است، می‌تواند به ایجاد و تقویت مراکزی برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی مبتنی بر فعالیت‌های کشاورزی و ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود و کارگاه‌های کوچک مقیاس در سطح محلی منجر گردد. در این صورت می‌توان شهرهای کوچک را به اولین مقصد مراجعه‌کننده گان ساکنین روستاها مبدل ساخت و از تمرکز فعالیتها که دارای تبعاتی برای شهرهای بزرگ ناحیه می‌باشند جلوگیری نمود. به دلیل موقعیت قرارگیری شهرهای کوچک در سلسله مراتب شهری، این شهرها به عنوان حلقه‌های ارتباطی بین حوزه‌های روستایی از یک طرف و شهرهای بزرگ و متوسط، عمل می‌نمایند و دارای کارکردهای مختلفی به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و غیره می‌باشند که بایستی با تبیین جایگاه آنها در سلسله مراتب شهری کشور و در ارتباط با نواحی روستایی پیرامونی کارکرد آنها در توسعه روستایی تشریح شود و با درک روابط و مناسبات این شهرها در سطوح فوقانی و پایینی سلسله مراتب شهری، بتوان توازن و تعادل اقتصادی-اجتماعی را در مقیاس منطقه‌ای و ملی تقویت نمود. در این تحقیق محدوده‌ی مورد مطالعه اشنویه می‌باشد که در سیستم شهری استان آذربایجان غربی در رده شهرهای کوچک به لحاظ کارکرد اقتصادی و جمعیت تعیین شده برای این نوع شهرها قرار می‌گیرد. به این ترتیب این پژوهش در پنج فصل به شرح زیر تدوین گشته است:

در فصل اول تحقیق به بیان مسأله تحقیق، اهمیت و ضرورت تحقیق، اهداف تحقیق، سؤالات، فرضیات، روش تحقیق و محدودیت‌های پژوهش پرداخته شده است. در فصل دوم با چیدمان نظریه‌ها

و دیدگاههای بیان شده در زمینه شهر و روستا و رویکرد شهرهای کوچک، مباحث مورد نیاز برای انجام پژوهش گردآوری شده است. در فصل سوم با معرفی ویژگی های طبیعی و انسانی محدوده مورد مطالعه به بیان قابلیتها و پتانسیلهای آن و کم و کاستی های محدوده انجام تحقیق پرداخته شده است. فصل چهارم، یافته های تحقیق را در بر می گیرد که داده های گردآوری شده از منطقه مورد مطالعه به صورت آمار توصیفی و استنباطی تشریح گشته است و در فصل پنجم، فرضیات تحقیق با استفاده از آزمون آماری تک متغیری مجذورکای (χ^2) مورد آزمون قرار گرفته است و در نهایت نتایج امر پژوهش جمع بندی شده است.

۱-۲ بیان مسأله

شهر پایگاه اصلی تمدن انسانی و تبلور ذهنی و تکنولوژیک بشر است. مطالعه سطوح رشد شهرنشینی در بردارنده این واقعیت است که رشد جمعیت شهری به سرعت در حال افزایش است. (سیف الدینی، ۱۳۷۸: ۷۵) شهرنشین شدن جمعیت، افزایش جمعیت شهرها و به تبع آن رشد شهرهای کوچک و افزایش تعداد شهرهای بزرگ، ویژگی عصر حاضر است. امروزه موضوع نابرابری وعدم تعادل های فضایی میان سکونتگاههای شهری و روستایی از مباحث مهم اقتصاددانان و برنامه ریزان منطقه ای می باشد. وجود دوگانگی اقتصادی، قطب های رشد و پراکندگی نقاط روستایی از آثار این پدیده است. از این رو به منظور دستیابی به توسعه متوازن و یکپارچه در فضای منطقه ای، ایجاد سلسله مراتب متعادل و نظام یافته سکونتگاهها از نیازهای اساسی به شمار می آید که در این میان توجه به شهرهای کوچک یکی از راهکارهای تعادل بخشی به این وضعیت می باشد. این اعتقاد وجود دارد که با تقویت شهرهای کوچک می توان مسیر مهاجرتهاى روستائیان به شهرهای بزرگ را تغییر داد و بسیاری از مشکلات موجود در نواحی روستایی را که ناشی از عدم دسترسی مناسب روستائیان به مراکز خدماتی است را برطرف نمود. توجه به شهرهای کوچک در برنامه ریزی های توسعه از دهه ۱۹۷۰، به دلیل ناکامی رویکردهای قبلی توسعه مورد توجه قرار گرفت. رویکردهایی که اجرای آنها سبب مسائل حادی از لحاظ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فضایی در بیشتر کشورهای در حال توسعه گردید.

کانونهای شهری کوچک، همانند دیگر نقاط شهری، از جایگاه و مرتبه خاصی در شبکه های شهری جهانی، ملی و منطقه ای وحتى محلی برخوردارند. این جایگاه و مرتبه در سیر تحولات زمانی، دستخوش تغییر و دگرگونی هایی می شود، که گاهی این تغییرات، مثبت و گاه منفی ارزیابی می شوند. از این رو برای کسب شناخت عمیقی از وضعیت و جایگاه این شهرها در سطوح مختلف شبکه های

شهری، پرداختن به روند تطور این جایگاه در نظام های شهری - منطقه ای جهان، ایران و سطوح ناحیه ای، ضروری به نظر می رسد. (فنی، ۱۳۸۲: ۷۵).

شهرها بر مبنای کار و فعالیتی که انجام می دهند و نقش و وظیفه ای که در مقیاسهای مختلف جغرافیایی می توانند بر عهده داشته باشند با معیارهای مختلف ارزیابی می شوند. بر مبنای شرایط صنعتی، تجاری، حمل و نقل، توریستی، فرهنگی، زیارتی، دانشگاهی و بالاخره اداری و خدماتی، شهرها می توانند نقش های متفاوتی را اعمال نمایند و مجموعه این خدمات و وظایف را که شهرها می توانند بر عهده داشته باشند، بر مبنای موقعیت و اهمیت هر یک از این وظایف در سطح منطقه ای و ملی قابل سنجش و ارزیابی است. به علاوه نقش و کار شهرها با درصد اشتغال جمعیت فعال در هر یک از این فعالیتها و خصیصه های مشترک آنها و این که با نقش معینی که بر حیات اقتصادی - سیاسی، اجتماعی خود تدوام بخشیده اند، قابل طبقه بندی است. (نظریان، ۱۳۸: ۱۷۹).

کانونهای کوچک شهری اولین هسته های شهری و بلافصل نقاط و نواحی روستایی به عنوان حلقه اتصال این نواحی با شهرهای بزرگتر قلمداد می شوند و هرگونه تحرک و فعالیتی در این کانونهای شهری، در مرحله اول و بی واسطه، حوزه های روستایی را تحت تأثیر قرار می دهد. بنابراین شهرهای کوچک علاوه بر این که به لحاظ جمعیتی می توانند در کاهش عدم تعادل در سلسله مراتب شهری، جذب سرریزهای جمعیتی شهرهای بزرگ و متوسط و جهت دهی مثبت به تحرکات جمعیت روستایی نقش مؤثری داشته باشند، می توانند بازار مناسبی برای خرید و فروش محصولات تولیدی نواحی روستایی و در نتیجه رونق فعالیتهای کشاورزی در حوزه ی پیرامونی خود را فراهم سازند. از این رو شهرهای کوچک نه تنها نقش بسیار مهمی در روند رشد روستاها بر عهده دارند، بلکه مکانی برای ایجاد بازارهای محلی، بازاریابی محصولات، مکانهای عرضه نهاده های کشاورزی، انبارها و سیلوهای نگهداری محصولات می باشند و خدمات آموزشی، بهداشتی، فرهنگی، اداری و ... را برای حوزه نفوذ روستایی خود فراهم می آورند. شهر اشنویه در سلسله مراتب شهری استان آذربایجان غربی بر اساس سرشماری سال (۱۳۸۵) در رده سیزدهم جای دارد و به لحاظ کارکردی مبتنی بر فعالیتهای کشاورزی، بازاریابی محصولات تولیدی در سطح شهرستان و همچنین مکانی برای تأمین نهاده های کشاورزی و مرکز نگهداری محصولات باغی و زراعی در سطح محلی برای حوزه نفوذ روستایی خود است. در نتیجه ضروری است که جایگاه و کارکرد آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی اش مورد بررسی و کاوش قرار گیرد.

۳-۱ ضرورت پژوهش

بی توجهی به مسأله رشد و توسعه شهرهای کوچک در نظام سلسله مراتب شهری ایران باعث گردیده است که شهرهای بزرگ جاذب جمعیت شوند و متناسب با آن از امکانات بیشتری هم برخوردار باشند و به صورت فزاینده ای بر جمعیت خود اضافه کنند و باعث بی تعادلی و نابرابری در نظام سلسله مراتب شهری شوند. اما شهرهای کوچک اندام در صورت فراهم ساختن امکانات لازم و ارائه خدمات توسط این گونه شهرها، می توانند با تثبیت جمعیت روستایی از یک طرف و جذب نیروی کار مازاد روستاها از سوی دیگر باعث توسعه حوزه نفوذ روستایی خود شوند و تعادل های فضایی جمعیت و خدمات را در سیستم سلسله مراتب شهری در سطح ملی و ناحیه ای باعث گردند. اشنویه در سیستم سلسله مراتب شهری استان آذربایجان غربی بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ در رده سیزدهم جای دارد و به دلیل وجود سیستم نخست شهری در استان و فاصله نزدیک این شهر با مرکز استان می تواند به تعادل در سیستم شهری استان آذربایجان غربی از یک طرف و تثبیت جمعیت روستایی و جذب مهاجران روستایی حوزه نفوذ خود کمک نماید. بدیهی است لازمه این امر فراهم ساختن امکانات مورد نیاز در بخش های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره می باشد که جوابگوی نیازهای ساکنین روستاهای پیرامونش باشد.

۴-۱ اهداف تحقیق

۴-۱-۱ هدف کلی

کارکرد شهرهای کوچک (اشنویه) در توسعه روستایی محدوده مورد مطالعه

۴-۱-۲ اهداف جزئی

- ۱- شناسایی نحوه عملکرد شهرهای کوچک در فرایند توسعه روستاها در ابعاد اقتصادی-اجتماعی
- ۲- شناخت ابعاد مختلف تأثیر گذاری شهر اشنویه بر روی نواحی روستایی
- ۳- بررسی نقش شهر اشنویه در ایجاد تعادل و توازن میان سطوح پائینی و فوقانی نظام سکونتگاهی

۵-۱ سوالات تحقیق

۱- قابلیت‌ها و پتانسیل‌های شهر اشنویه در ساماندهی فضایی جمعیت در نظام سکونتی استان و شهرستان کدامند؟

۲- تا چه اندازه ای شهر اشنویه این قابلیت را دارد که به عنوان واسطه بین شهرهای دیگر در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود مطرح باشد؟

۳- چگونه این شهر می تواند در بهبود شرایط اقتصادی-اجتماعی حوزه ی نفوذ روستایی خود تأثیر بگذارد؟

۶-۱ فرضیات تحقیق

۱- شهر اشنویه قابلیت جلوگیری از جذب جمعیت در کانونهای عمده جمعیتی(مرکز استان) را دارا می باشد.

۲- شهر اشنویه می تواند واسطه ای بین شهرهای دیگر در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود باشد.

۳- این شهر می تواند در بهبود شرایط اقتصادی-اجتماعی حوزه ی نفوذ روستایی خود تأثیرگذار باشد.

۷-۱ تعریف واژه ها و اصطلاحات

۱-۷-۱ توسعه^۱

اصطلاح توسعه به صورت فراگیر پس از جنگ جهانی دوم مطرح شد. واژه توسعه در لغت به معنای خروج از لفاف است، در قالب نظریه نوسازی لفاف همان جامعه سنتی و فرهنگ و ارزشهای مربوط به آن است که جوامع برای متحد شدن باید از این مرحله سنتی خارج شوند. در تعریف توسعه نکاتی را باید در نظر داشت که مهم ترین آنها عبارتند از این که اولاً، توسعه را مقوله ارزشی تلقی کنیم، ثانياً آن را جریانی چند بعدی و پیچیده بدانیم و در نهایت به ارتباط و نزدیکی آن با مفهوم

1- development

بهبود توجه داشته باشیم. (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۶: ۲۴). توسعه مفهومی چند بعدی است و دارای جنبه های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی می باشد. اگر هر یک از این ابعاد را در نظر بگیریم، می توانیم تأثیر گذاری آن بعد را هم به لحاظ تاریخی و هم به لحاظ فکری بر این مفهوم روشن سازیم. از آنجایی که این مفهوم چند بعدی است، کلی تر از مفاهیم دیگر مثل رشد اقتصادی و ... است. توسعه همان رشد اقتصادی^۱ نیست. زیرا توسعه، جریانی است که دارای ابعاد مختلفی است و در خود تجدید سازمان و سمت گیری متفاوت کل نظام اقتصادی-اجتماعی را به همراه دارد. دو اصطلاح رشد^۲ و توسعه غالباً به یک معنی به کار برده می شوند. رشد مفهوم یک بعدی دارد و منظور از آن ازدیاد کمی ثروت در جامعه است و معمولاً با شاخصهایی نظیر درآمد سرانه اندازه گیری می شود. اما توسعه علاوه بر ازدیاد کمی ثروت جامعه از تغییر کیفی نظام اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز حکایت می کند. (ازکیا، ۱۳۸۵ : ۶).

۲-۷-۱ توسعه روستایی^۳

ادبیات توسعه روستایی تعاریف متعددی از توسعه روستایی را در بر می گیرد، هرچند این تعاریف مؤلفه های مشترک فراوانی را شامل می شود، اما تفاوت های مشهودی نیز با هم دیگر دارند که این اختلاف ناشی از بینش نظری و سطح تحلیل و بررسی انجام شده برای تبیین موضوع است. (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۶: ۲۱).

توسعه روستایی می تواند به شیوه های مختلف بیان شود، به چند مورد از تعاریف آن می پردازیم: زمینه را برای افزایش عدالت و دسترسی به فرصتهای اقتصادی برابر فراهم می سازد. بنابراین توسعه روستایی، بایستی پایدار و شامل عناصری همچون کشاورزی، صنعت، نیروی کار، زیرساخت مادی، سرمایه انسانی، زیرساخت اجتماعی، مدنی و غیره باشد. (ازکیا، ۱۳۸۴: ۳۲-۳۳). همچنین توسعه روستایی به نوین سازی جامعه روستایی می پردازد. آن را از یک انزوای سنتی به جامعه ای تغییر خواهد داد که با اقتصاد ملی عجین شده است. بنابراین هدفهای توسعه روستایی در محدوده ی یک بخش خلاصه نمی شود، بلکه مواردی چون بهبود و بهره وری از منابع در دسترس، افزایش سطح اشتغال، تأمین نیازهای اساسی همچون بهبود معیشت مردم، وضعیت مسکن، ارتقای شاخصهای آموزشی و بهداشتی و غیره را در بر می گیرد. (مندسین مشاور تهران، ۱۳۷۱: ۲۰). توسعه روستایی

^۱ -Economic Growth

^۲ -Growth

1-Rural development

فرایندی چند بعدی است که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار فقیر و آسیب پذیر اجتماع روستایی است. فرایندی که با بهره گیری از ساز و کارهایی چون برنامه ریزی، سازماندهی، خوداتکایی فردی و جمعی و ایجاد دگرگونی مناسب در ساختارهای ذهنی و اجتماعی روستاییان تلاش می کنند که در آنها قدرت، توان و اختیار بهره گیری از قابلیتها و منابع در اختیارشان را تقویت کنند تا به واسطه آن بتوانند وضعیت موجودشان را به وضعیت مناسب و مطلوب تغییر دهند.

در مجموع و با بیان تعاریف متعدد از توسعه روستایی، می توان آن را برنامه ای هدفمند و مبتکرانه مبتنی بر شناخت وضع موجود روستاهای کشور و طراحی الگوهای مناسب توسعه که همه مقوله های آن شامل، بهبود و ارتقای سطح رفاه و زندگی ساکنان روستا، تقویت خوداتکایی و روحیه اعتماد به نفس، در نظر گرفتن دانش بومی و غیره را در بر گیرد، بیان نمود.

۳-۷-۱ روستا^۱

در منابع مختلف، تعاریف گوناگونی از روستا شده است. در فرهنگهای فارسی، روستا را ده و قریه نوشته اند. روستا در زبان پهلوی رستاک، که معرب آن رستاق، زرداق و رسداق است و به معنی ده و قریه آمده است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۳۰). روستا یک واحد جغرافیایی است که عوامل پیچیده انسانی در شکل گیری آن دخالت دارد (مهدوی، ۱۳۷۴: ۵). در تعریف مرکز آمار ایران نقطه روستایی، به مجموعه یک یا چند مکان و اراضی به هم پیوسته اعم از کشاورزی و غیر کشاورزی گفته می شود که خارج از محدوده شهرها واقع شده و دارای محدوده ثبتي و عرفی مستقل باشد. اگر در زمان سرشماری محل سکونت خانوار یا خانوارهایی باشد، داری سکنه و در غیر این صورت خالی از سکنه تلقی می شود.

منظور از روستا در این تحقیق، مکانی است که دارای جمعیت ساکن و دائم در زمان انجام سرشماری و دارای محدوده ثبتي و عرفی است و به لحاظ اقتصادی، فعالیتهاى غالب آن مبتنی بر کشاورزی(زراعی، باغداری و دامداری) است.

^۱ - Rural

۴-۷-۱ شهر^۱

واژه (urban) در انگلیسی و (urbain) در فرانسه از ریشه (urbanus) لاتین یعنی (شهری) یا متعلق به شهر و از (urbs) که به شهر رم اطلاق می شد، واژه (ville) در زبان فرانسوی نیز به معنی (شهر) از ریشه لاتین (villa) است که آن را چه در شکل جدید (villa) و چه در شکل (village) (ده-روستا) نیز می بینیم. در تعریف عام، در واقع شهر سکونتگاهی بوده که هم مرکز اداری یکی از تقسیمات کشوری بوده و هم مسجد جامع داشته است. (نظریان، ۱۳۸۸: ۳۷). برای ارائه تعریفی از شهر می توان از مکتبهای جغرافیایی آلمان که در زمینه جغرافیای شهری نقش پیشتاز را دارند کمک گرفت. از دیدگاه جغرافیایی، شهر عبارت است از مکان یا عرصه تعریف شده ای که شاخصهای حیاتی انسان در محدوده آن به شکل تبلور یافته عینیت می یابد. شاخصهای هفتگانه حیاتی انسان یا نقشهای اساسی انسان برای ابراز وجود، در مفهومی که فرانتس شافر^۲ (۱۹۷۰) و کارل روپرت^۳ (۱۹۷۳) بیان کرده اند عبارتند از:

- تولید مثل و تداوم بقا،

- اشتغال،

- سکونت یا زیست،

- آموزش و پرورش،

- آمد و شد یا جابجایی،

- تأمین یا تدارک نیازها،

- استراحت و فراغت،

از طریق این شاخصها موجودیت انسان به عنوان تبلور آفرینش در میان موجودات زنده دیگر تعریف می شود. (رهنمایی، ۱۳۸۶: ۸-۹)

^۱ - Town

^۲ - Franz Schaffer

^۳ - Karl Ruppert

امروز تعریف جامعی از شهر که بتواند شامل کلیه شهرهای جهان باشد مشکل است، چرا که شهرها به سیستم های اقتصادی و اجتماعی همسان وابسته نبوده و نکات مشترکی بین آن ها وجود ندارد. بنابراین هر یک از جغرافیدانان بنا به ادراک و برداشت خود تعریفی از شهر ارائه کرده اند. (نظریان، ۱۳۸۸: ۴۱). منظور از شهر، هر یک از نقاطی است که دارای شهرداری باشد. در سرشماری- های قبل از سال ۱۳۶۵، تمامی مراکز شهرستان ها (بدون در نظر گرفتن تعداد جمعیت آن ها) و نقاطی که تعداد جمعیت آن ها در موقع سرشماری، پنج هزار نفر و بیش تر بوده شهر به حساب آمده است. (سالنامه آماری، ۱۳۸۸: ۱۰۴)

۵-۷-۱ شهر کوچک^۱

اصولا در تعریف و تعیین شهر کوچک بیشتر بر اندازه جمعیتی تأکید می شود که از دلایل آن محدود بودن اطلاعات در مورد دیگر ویژگی ها و خصوصیات این شهرهاست. تعریف شهر کوچک در هر کشور و منطقه ای، با توجه به شرایط و مقتضیات جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی متفاوت است. منظور از شهرهای کوچک، شهرهایی است که کمتر از ۱۰ هزار نفر تا ۵۰ هزار نفر جمعیت دارد و دارای بعضی از کارکردهای شهری نظیر خرده فروشی، بازاریابی، بخش اداری محلی و مرکز حمل و نقل است (شکویی، ۱۳۸۵: ۴۱۴). از لحاظ معیار و جایگاه در نظام سکونتگاهی، شهرهای کوچک در پایین سلسله مراتب شهری و در یک مجموعه وابسته روابط افقی با دیگر مراکز شهری قرار گرفته اند. شهرهای کوچک در انتهای پیوند زنجیره ی اداری هستند. در ایران نیز در برخی از طرحهای توسعه و برنامه های عمرانی معیار جمعیتی را برای شناخت شهر کوچک ارائه داده اند. به گونه ای که در برنامه پنجم عمرانی قبل از انقلاب، شهرهای ۵ تا ۲۵ هزار نفر به عنوان شهرکهای روستایی و یا روستا شهرها و شهرهای ۲۵ هزار نفر تا ۱۰۰ هزار نفر به عنوان شهرهای کوچک محسوب شده اند. در طرح کالبدی ملی نیز به تبعیت از معیارهای ارائه شده از سوی سازمان ملل، شهرهای زیر ۵۰ هزار نفر به عنوان شهر کوچک قلمداد گردیده است (ایزدی خرامه، ۱۳۸۰: ۳۸).

در این پژوهش منظور از شهر کوچک، شهری است که هم به لحاظ جمعیتی دارای جمعیت کمتر از ۳۰ هزار نفر (شهر اشنویه) بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۸۵) و دارای دو کارکرد عمده به شرح زیر است: ۱- کارکرد اقتصادی مبتنی بر فعالیتهای کشاورزی (بازار خرده فروشی، مکانی برای فروش محصولات زراعی، باغی و فرآورده های دامی و بازاریابی محلی) ۲- کارکرد

^۱ - Small town

خدماتی (ارائه خدمات آموزشی، بهداشتی، فرهنگی، ورزشی و اداری) و مراکز حمل و نقل و همچنین تحرکات جمعیتی، یعنی (مراجعات روستائیان به شهر در ساعات مشخصی از روز (اول صبح تا آخر ظهر) به منظور فروش محصولاتشان و پاسخگویی به نیازهای شهروندان از یک سو و تأمین مایحتاج روزانه و بهره مندی از خدمات شهری از سوی دیگر) ویژگی ها و مشخصات شهرهای کوچک را با هم دارا می باشد.

۶-۷-۱ حوزه نفوذ^۱

حوزه نفوذ، محدوده اطراف شهر است که بیشتر ارتباط عملکردی را با شهر اصلی داراست یا ساکنین آبادیهای واقع در آن برای برخورداری از خدمات شهری (مدرسه، درمانگاه، خرید و فروش و غیره) روزانه ناچار به مراجعه به شهر اصلی می باشند. وسعت و شعاع عملکرد حوزه نفوذ را نقش شهر، مرتبه شهر در نظام سکونتگاهی شهر، عوامل جغرافیایی، نظیر ناهمواری یا دیگر عوارض طبیعی و سرانجام سهولت دسترسی تعیین می کند. علاوه بر این فاصله نزدیکترین شهر بعدی نیز در تعیین حوزه نفوذ یک شهر مؤثر است. شهرها عمدتاً دارای حوزه نفوذ عام و خاص و یا حوزه نفوذ مستقیم، متوسط و ضعیف هستند. حوزه نفوذ عام یک شهر که در ارتباط با شهرهای دیگر بیان می شود، ممکن است به تناسب و شدت و ضعف عملکردهای متفاوت شهری تحت تأثیر شهرهای دیگر قرار گیرد. اما حوزه نفوذ خاص، بیشتر در شعاع نزدیک قرار دارد و مناسبات روزمره و نیازهای متقابل جاری را عمدتاً با همان شهر انجام می دهد. اصطلاح حوزه نفوذ، نماینگر میدان تأثیر و نفوذ خدمات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی یک شهر در روستاها، روستا-شهر، شهرکها، بخشها و شهرهای کوچک مجاور آن است. طبیعی است که این میدان نفوذ با افزایش فاصله تعدیل می گردد و تا رسیدن به مرز یک شهر هم ارز دیگر تقریباً از بین می رود. (زیاری، ۱۳۷۸: ۷۱-۷۰). حوزه نفوذ هر سکونتگاه مستقیماً با استقرار خدمات در آن سکونتگاه ارتباط دارد. این ارتباط البته کاملاً دو سویه است. بدین معنی که افزایش گسترده نفوذ جغرافیایی و جمعیتی یک سکونتگاه موجب فراهم شدن زمینه آستانه های بالاتری برای عرضه کالا و خدمات در آن سکونتگاه می شود. در مقابل با استقرار یک خدمت کمیاب در یک سکونتگاه، زمینه های کشش و جاذبه بیشتری برای آن فراهم می گردد تا مصرف کننده گان را از فواصل دورتری به سوی خود بکشد و در نتیجه بر گستره نفوذ سکونتگاه بیفزاید. (عظیمی، ۱۳۸۲: ۱۲). حوزه نفوذ در این پژوهش به شعاع عملکرد یا محدوده ی نفوذ شهر اشنویه در خدمات رسانی به روستاهای پیرامونی خود و متأثر گشتن این نواحی از خدمات اجتماعی، فرهنگی، فیزیکی

^۱ -Tributary area

(زیرساختی و کالبدی) و... از یک طرف و میزان مراجعه ساکنان روستاها به شهر برای فروش محصولات زراعی و باغی به صورت خرده فروشی و بازاریابی برای محصولات و بهره مندی از خدمات مختلف شهری اطلاق می شود.

۸-۱ روش شناسی تحقیق

روش تحقیق بر اساس اهداف پژوهش، کاربردی و از نوع توصیفی- تحلیلی و از نظر اجرای پژوهش، پیمایشی است. در تدوین و تهیه اطلاعات از روش های اسنادی و میدانی استفاده شده است. تکنیک های مورد استفاده در شیوه ی اسنادی با استفاده از اطلاعات مدون از کتابها، مقالات، پایان نامه ها، سایتهای اینترنتی و سرشماری های عمومی نفوس و مسکن و در روش میدانی با استفاده از ابزار پرسش نامه و فن مشاهده اخذ شده است.

۹-۱ جامعه تحقیق

در پژوهش حاضر، برای ارزیابی و سنجش کارکرد اشنویه در توسعه روستایی اطلاعات لازم با استفاده از پرسش نامه بدست آمده است، شهرستان اشنویه به عنوان قلمرو مورد مطالعه دارای ۷۶ روستا است که همه آنها دارای سکنه می باشند. جامعه آماری به منظور انجام پژوهش کلیه ساکنین نقاط روستایی شهرستان است.

۱۰-۱ حجم نمونه و روش نمونه گیری

برای تعیین حجم نمونه از جامعه آماری مورد مطالعه، از روش نمونه گیری چند مرحله ای تصادفی در سطح خانوار استفاده شده است. از بین ۷۶ روستای شهرستان اشنویه با ۵۸۹۴ خانوار، ۱۹ روستا با ۱۴۷۳ خانوار بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۸۵) انتخاب گردید. روستاهای نمونه از بین دو بخش شهرستان شامل بخش مرکزی با دو دهستان اشنویه شمالی و دشت بیل و بخش نالوس با دو دهستان اشنویه جنوبی و هق به طور تصادفی و به گونه ای که روستای پر جمعیت، متوسط و کم جمعیت را در بر بگیرد، انتخاب شده است.

در تحقیق حاضر با توجه به وضعیت منطقه و جامعه آماری، برای تعیین حجم نمونه از ۱۹ روستای انتخابی از فرمول طبقه بندی کوکران استفاده شده است که به شکل ذیل می باشد:

$$n = \frac{Nt^2pq}{Nd^2+t^2pq}$$

n: حجم نمونه

N: حجم جامعه تحقیق

P: احتمال داشتن صفت برابر با ۰/۸

1- p :q (احتمال نداشتن صفت) برابر با ۰/۲

d: خطای نسبی برابر با ۰/۰۵

t: سطح اطمینان برآورد نمونه برابر با ۱/۹۵

(ساروخانی، ۱۳۷۸: ۱۳۵)

$$n = \frac{1473 \times (1.95)^2 \times (.2) \times (.8)}{1473 \times (.0025) + (1.95)^2 \times (.2) \times (.8)} = 208$$

جدول (۱-۱): تعیین حجم نمونه از جامعه آماری

ردیف	نام روستا	نام بخش	نام دهستان	وضعیت طبیعی	جمعیت به نفر	تعداد خانوار	حجم نمونه
۱	بطریان	نالوس	هق	کوهپایه ای	۱۱۲	۱۶	۲
۲	پولیه	مرکزی	اشنویه شمالی	کوهستانی	۱۳۷	۲۶	۴
۳	پوش آباد	نالوس	هق	دشتی	۲۷۷	۴۸	۷
۴	تاج الدین آباد	مرکزی	اشنویه شمالی	دشتی	۸۷۳	۱۷۳	۲۴
۵	حسن آباد	نالوس	اشنویه جنوبی	دشتی	۴۴۰	۷۴	۱۰
۶	خورشت	نالوس	هق	دشتی	۳۵۷	۶۲	۹
۷	خالد آباد	مرکزی	اشنویه شمالی	دشتی	۱۱۲	۲۲	۳
۸	دوربه	مرکزی	دشت بیل	کوهپایه ای	۴۱۳	۷۵	۱۱
۹	ده شمس بزرگ	نالوس	اشنویه جنوبی	دشتی	۷۶۷	۱۲۶	۱۸

۱۰	سیاوان	مرکزی	دشت بیل	کوهپایه ای	۵۰۶	۹۱	۱۳
۱۱	عین الروم	مرکزی	دشت بیل	کوهپایه ای	۱۰۵	۲۵	۳
۱۲	علیان	مرکزی	دشت بیل	کوهپایه ای	۲۲۱	۴۰	۵
۱۳	فجر آباد	مرکزی	اشنویه شمالی	دشتی	۳۵۴	۶۰	۸
۱۴	قره سقل	نالوس	اشنویه جنوبی	دشتی	۲۰۴	۲۹	۴
۱۵	کورش آباد	مرکزی	اشنویه شمالی	دشتی	۲۵۵	۴۵	۷
۱۶	گلارز	مرکزی	دشت بیل	کوهستانی	۹۳۵	۲۰۷	۲۸
۱۷	میر آباد	نالوس	هق	کوهپایه ای	۱۰۴۱	۱۸۵	۲۵
۱۸	نرزیوه	مرکزی	اشنویه شمالی	دشتی	۲۵۳	۴۸	۶
۱۹	هق	نالوس	هق	کوهپایه ای	۹۲۷	۱۵۵	۲۱
جمع	۱۹	۲	۴	۲	۵۸۹۴	۱۴۷۳	۲۰۸

(مأخذ: نگارنده)، ادامه جدول (۱-۱)

۱۱-۱ ابزار جمع آوری اطلاعات

برای جمع آوری اطلاعات از محدوده ی مورد مطالعه از ابزار پرسش نامه که روایی^۱ آن توسط استاد راهنمای محترم و مشاور ارجمند و سایر اساتید مجرب مورد تأیید قرار گرفت و به لحاظ پایایی، محقق ۳۰ نمونه از ۲۰۸ نمونه پرسشنامه را به مرحله اجرا گذاشت و داده های گردآوری شده وارد نرم افزار spss گردید و آلفای کرونباخ^۲ آن به منظور پایایی ابزار پرسش نامه شامل ۷۱/۱ درصد برای ۱۵ سؤال منطبق با فرضیه اول و ۷۳/۸ درصد برای ۳۰ سؤال منطبق با فرضیه دوم و سوم که بر اساس طیف لیکرت چیدمان شده است، محرز گردید.^۳

1- Validiy

2- Cronbach,s Alpha

۳- به دلیل آن که فرضیه های دوم و سوم با هم دیگر همپوشی دارند، ۱۵ سؤال مرتبط با فرضیه اول و ۱۵ سؤال مرتبط با فرضیه سوم، با همدیگر مورد پایایی قرار گرفت.

در جدول (۱-۱) ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش پایایی (قابل اعتماد) بودن ابزار پرسش نامه نشان داده شده است.

جدول (۱-۲): ضریب آلفای کرونباخ برای پرسش نامه خانوار

مقدار ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه	سؤالات مربوط به طیف لیکرت
۷۱/۱	۱۵	۱- ارزیابی میزان موافقت روستائیان در استفاده از امکانات بهداشتی، آموزشی، اداری، فرهنگی، ورزشی و... آشنویه
۷۳/۸	۳۰	۲- ارزیابی رضایت مندی روستائیان از امکانات بهداشتی، آموزشی، کالبدی، فیزیکی و ...
		۳- ارزیابی میزان موافقت روستائیان از بهبود امکانات بهداشتی، آموزشی، فرهنگی، ورزشی و فیزیکی

(مأخذ: نگارنده)

۱-۱۲ تجزیه و تحلیل اطلاعات

- برای تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده از نرم افزار Spss، استفاده شده است.
 - به منظور ترسیم نقشه ها و نمودارهای لازم در محیط Gis و نرم افزارهای Excell و Tecplot (نرم افزار برنامه نویسی) استفاده گردیده است.
 - بخشی از اطلاعات پرسش نامه (ویژگی های عمومی) به صورت توصیفی همراه با رسم نمودار و بخش دیگر به صورت استنباط های آماری همراه با تحلیل های توصیفی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۱-۱۳ محدودیت های پژوهش

مشکلاتی که در این پژوهش وجود دارد را می توان به صورت زیر خلاصه نمود :

- ۱- در اختیار نبودن اطلاعات مورد اعتماد و به روز،
- ۲- نبود یا کمبود منابع و تألیفات لازم در زمینه محدوده مورد مطالعه،
- ۳- عدم همکاری مسئولین برخی سازمان ها و ادارات در جهت ارائه آمار و اطلاعات،
- ۴- زمان بر بودن تهیه آمار و اطلاعات

۲-۱ مقدمه

فصل حاضر به بیان نظریات بیان شده در زمینه موضوع مورد نظر می پردازد، از این رو در مورد روابط شهر و روستا و کارکرد شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای و توسعه روستایی، نظریات گوناگونی توسط صاحب نظران بیان شده است. نظریه های مربوط به جغرافیای مکانی و استقرار فضایی که در چارچوب شرایط خاص محلی و منطقه ای و در محدوده ی خاصی مطرح و توسط سایر محققان تکمیل گشته اند، نمی تواند در مورد همه مکان های جغرافیایی صدق کند و بسته به شرایط و ویژگی های خاص محلی متفاوت می باشد. همچنین بایستی اذعان کرد که نظریه های استقرار فضایی و جغرافیای مکانی در دوره خاص و مناطق ویژه ای می تواند جوابگوی طراحان آن نظریه ها باشد. روابط شهر و روستا و دیدگاههای مطرح شده در آنها بعد از انقلاب صنعتی به صورت فراگیری مطرح گشته اند که روابط و مناسبات حاکم بر شهر و روستا در دوره مورد بررسی تا عصر حاضر منجر به طرح دیدگاهها و نظریات مطرح شده توسط محققان و نظریه پردازان گشته است. در این میان ایده طرح شهرهای کوچک و میانی از سوی صاحب نظران شهری، در واقع به دنبال مشکلاتی می باشد که شهرهای بزرگ نواحی به دلیل تمرکز فعالیتها و جمعیت با آن مواجه می باشند و تقویت جایگاه این شهرها در سیستم سلسله مراتب شهری به تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ منجر می گردد و باعث خدمات رسانی بیشتر به روستاهای حوزه نفوذ خود از یک طرف و توسعه آنها از سوی دیگر می شوند و در نهایت باعث تعادل و همگونی در سیستم سلسله مراتب شهری می گردند و پراکنش و توزیع فضایی جمعیت و امکانات در نواحی جغرافیایی به شکلی قانونمندتر مطرح می گردد. بنابراین برای درک کارکرد شهرهای کوچک در توسعه روستایی اطلاع از نظریات ارائه شده در این خصوص حائز اهمیت می باشد.

۲-۲ نظریه ها و رویکرد استقرار فضایی و جغرافیای مکانی

۲-۲-۱ تئوری های سازمان فضایی

۲-۲-۱-۱ نظریه فن تونن^۱

یوهان هنریک فن تونن، نظریه مکان مرکزی خود را در سال (۱۸۲۶) در کتاب ارزشمندش (ایالت منفرد) که مبتنی بر رابطه شهر و روستا و تأثیر آن بر جریان تولیدات کشاورزی در بازار

^۱ - Johann Heirich von Thunen (1783-1850)

شهرهاست منتشر ساخت. نظریه ایشان مبتنی بر استقرار کشتهای متفاوت در جلگه ای هماهنگ و یکنواخت در اطراف بازار شهر معینی است. تونن بر حسب ماهیت تولید و سودآوری آن در واحد هکتار، مناطق کشت را در اطراف بازار شهری معین به شکل دواير متحدالمركز نشان می دهد.

نظریه تونن بر دو عامل زیر تأکید دارد :

- ۱- استفاده عمقی، متراکم و فشرده از زمین به موازات دور شدن از مادرشهرها کاهش می یابد.
- ۲- فاصله به عنوان یکی از عوامل تعیین کننده قیمت تولیدات و کیفیت جذب آنها در بازار شهرها نقش ایفا می کند(فرید، ۱۳۸۴: ۵۰۴-۵۰۶).

به نظر می رسد که پیامد سیستمهای ناظر بر نظریه تونن، بیش از همه مناسب با نواحی کمتر توسعه یافته کشورهای صنعتی و یا نواحی عقب مانده کشورهای کمتر توسعه یافته ای که آهنگ رشد سریعی دارند، باشد. سیاستهای توسعه کشاورزی برپایه این نظریه برای کشورهایی نامتناسب است که در آن رشد ناهمگون مراکز شهری، بیشتر ناشی از فشارهای جمعیتی مناطق روستایی است(ایگر و استانز، ۱۳۷۰: ۲۰ و ۲۱).

۲-۱-۲ نظریه مکان مرکزی کریستالر^۱

این نظریه توسط والتر کریستالر در سال (۱۹۳۲) برای اولین بار با عنوان مکانهای مرکزی که جنوب آلمان را در بر می گرفت، مطرح شد. نظریه مکان مرکزی ایشان بر اساس موقع نسبی مکانهای مرکزی(شهر، روستا و هر نوع مراکز هسته ای دیگر) نسبت به یکدیگر طراحی شده است. بر این اساس موقع نسبی هر مکان مرکزی تحت تأثیر یک فضای رقابتی، اقتصادی و اجتماعی موجود در بین مکانهای مرکزی ناحیه جغرافیایی قرار دارد. این نظریه تحت تأثیر نظریه های مکانی که پیشتر توسط تونن و وبر مطرح شده بود قرار داشت (بهفروز، ۱۳۶۴: ۲۰). کریستالر در نظریه خود دشتی یکنواخت را در نظر می گیرد که حمل و نقل در آن به آسانی صورت گرفته، جمعیت به طور یکنواخت در سراسر دشت پراکنده شده اند. و درآمد و تقاضای مشابهی دارند. در این دشت نقاطی به عنوان مکان مرکزی، خدمات اداری و تجاری را به حوزه نفوذ خود ارائه می دهند و مصرف کننده گان نیز برای تأمین نیازهای خود به نزدیک ترین مکان مرکزی مراجعه می کنند. مکان های مرکزی موجود در دشت در یک سطح نیستند، بلکه مراتبی دارند که در آن مکان های مرکزی با یک کارکرد تا چند

^۱ - Walter Cherstaller (1983-1696)

کارکرد مشاهده می شود. در عین حال مکان های مرکزی سطح بالاتر، کارکردهای مکان مرکزی سطح پایین تر را در بر می گیرند. (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۱۸۸)

اساس نظریه کریستالر بر اساس عوامل زیر استوار است:

- ۱- آیا هیچ اصل عالی وجود دارد که تعداد، اندازه و توزیع سکونتگاهها را تعیین کند؟
- ۲- آیا موقعیت نسبی شهرهای بزرگ، شهرهای کوچک و روستاها، تنها نتیجه اتفاقی تاریخ بوده است که به موجب آن به گونه ای ظاهرا بی معنی توزیع شده اند؟
- ۳- آیا امکان دارد، توزیع فضایی فعلی، نتیجه اجتناب ناپذیر ساختار و شکل ناهمواری با عوامل جغرافیایی و تراکم جمعیت باشد؟
- ۴- آیا برای تجمع روستاها، یک تبیین و برای پیدایش شهرکها و مراکز مادر شهر تبیین دیگری وجود دارد؟

۳-۱-۲-۲ نظریه اگوست لوش^۱

این نظریه توسط اگوست لوش، اقتصاددان آلمانی، در سال (۱۹۶۰) ارائه شد. در واقع دنباله نظریه کریستالر می باشد، با این تفاوت که به شکل کاملتر و اصلاح شده ی نظریه ایشان است. اگوست لوش در نظریه خود معتقد است، که بین منحنی قیمت و منحنی تقاضا رابطه وجود دارد و همین رابطه، بیان کننده میدان عمل و پرتوافشانی بازار شهری است که می تواند تولیداتی را به واحدهای پایین دست خود عرضه کند. بنابراین میدان عمل بازار شهر را در رابطه با بازارهای مجاور دیگر به صورت زیر نشان می دهد:

- ۱- میدان جاذبه دو مکان مرکزی را می توان به شکل دو دایره دور از هم نشان داد، که در این صورت مکانهای مرکزی نمی توانند فضای خالی بین میداین جاذبه را بیوشانند.
- ۲- ممکن است میدان جاذبه، دو یا سه مکان مرکزی را به حالت مماس در کنار هم نشان دهد، که در این حالت فضای خالی دور از تأثیرات مکانهای مرکزی به حداقل خود می رسد.

^۱-Loch